

Євген Луняк
(Ніжин)

“НІЖИНЦІ” У ФРАНЦІЇ У XVIII – XX СТ.

У статті розглянуто діяльність уродженців Ніжинщини чи людей, тісно пов'язаних з цим регіоном, на терені Франції. Просліджуються взаємини між Ніжином і Францією від часу виникнення перших контактів між ними до сьогодення.

Ключові слова: Ніжин, козак, Україна, Франція, діаспора.

В статье рассмотрена деятельность уроженцев Нежинского уезда и помещье или людей, тесно связанных с этим регионом, на территории Франции. Прослеживаются взаимоотношения между Нежином и Францией от времени возникновения первых контактов между ними до настоящего времени.

Ключевые слова: Нежин, казак, Украина, Франция, диаспора.

This thesis cover the activity of the Nizhn's natives and men connecting with Nizhn region too, who lives in France. There are traced Nizhyn-France relations, which have place from time of the first contacts in ancient time to the up-to-date time in this article.

Key words: Nizhyn, cossack, Ukraine, France, diaspora.

Питання еміграційних процесів з України, формування та розвитку української діаспори нині є дуже актуальними. Близько п'ятої частини української нації представлено зараз закордонними українцями. Діяльність українських осередків за межами етнічної Батьківщини стала темою багатьох наукових досліджень. Великий інтерес для істориків представляє різнопланова діяльність українців у Франції. Ця провідна країна не лише Європи, а й цілого світу, була привабливою для багатьох хвиль мігрантів з різних континентів. Минуле українства у Франції є цікавою, хоча й недостатньо вивченою темою. Історії української діаспори у цій країні присвячено низку окремих публікацій і дисертаційних досліджень [3; 8; 10; 12; 20; 21].

В даній історичній розвідці буде розглянуто регіональний аспект діяльності українства у Франції, а саме участь представників Ніжинщини у політичних, економічних, культурних, наукових і військових процесах, що були пов'язані з життям цієї західноєвропейської

держави протягом століть. Звичайно, під визначенням “ніжинці” тут будуть розумітися не лише особи, що народилися в сучасному місті Ніжині чи Ніжинському районі.

До умовної сукупності “ніжинців” тут будуть зараховуватися люди, що походили з Ніжинської землі, вважали її рідною й визнавали свою належність до неї в різні часи. Поняття Ніжинщини історично не є сталим. Тут можна говорити про досить велику територію Ніжинського козацького полку, що за розмірами перевищував деякі сучасні області України, Ніжинського повіту чи, пізніше, району.

Також з повним правом до “ніжинців” можна віднести уродженців інших регіонів чи навіть країн, які довгий час жили, навчалися чи працювали в Ніжині й теж мали б повне право вважати це місто рідним.

Звичайно, дослідити різноаспектну діяльність всіх “ніжинців” у Франції не уявляється можливим, тож головна увага буде приділена відомим особистостям, що жили та працювали у цій країні й були тісно пов’язані з Ніжинщиною.

Визначити найдавніший час потрапляння стародавніх вихідців з цього регіону до Франції зараз не уявляється можливим і належить до гіпотетичної сфери історичного фантазування. Цілком ймовірно, що в часи великих міграційних процесів давнини люди з цієї місцевості могли потрапити на територію сучасної Франції. Вірогідним є потрапляння представників Ніжинщини до півдня Франції, правда, не з доброї волі, у XIV – XVII ст. Причиною цього насильницького переселення людей з регіону стали напади кримських татар на Україну. Відомий історик І. Лучицький на підставі великого архівного матеріалу, зібраного у Франції та Іспанії, виявив значний приток невільників з Русі у пізньому Середньовіччі до цієї французької провінції, що розташована між Піринейями та Середземним морем [13].

До XVII ст. відноситься й перші згадки перебування на французькій території загонів українського козацтва. Це пов’язано з подіями Тридцятирічної війни (1618 – 1648). Є звістки, що у якості найманців українські козаки з’являлися у Франції й в інші часи [18, с. 65-66.] У французькій мові з того часу міцно закріпилися поняття “Cosaques”, “Zaporogues” (“козаки”, “запорожці”).

Факт присутності у цій країні видатного гетьмана І. Мазепи наприкінці 1650-х рр. не викликає сумніву. Майбутній гетьман, діяльність якого пов’язана з Ніжинщиною, побував у Франції в період навчання в західноєвропейських університетах, куди він був виведений

за наказом польського короля Яна-Казимира. В 1704 р. сам Мазепа, приймаючи в Батурині французького посла Ж. де Балюза, згадував, що “у молодих літах відвідав Париж і південну Францію, був на прийнятті в Луврі, коли святкували Піренейський мир”. Гетьман і дипломат спілкувались латиною та польською мовами. Мазепа зізнався де Балюзу, що погано володіє французькою, хоча посол і відмічав у своїх спогадах наявність у гетьмана французьких і голандських газет [7, с. 438; 16, с. 27; 18, с. 123].

У межах Ніжинського полку були розташовані дві гетьманські столиці кінця XVII – XVIII ст. – Батурин і Глухів. Шлях до них з Києва пролягав саме через Ніжин. Тож всі гетьмани України цього часу мусили проїжджати через Ніжин, долаючи шлях між Києвом і котроюсь з гетьманських столиць.

Першим достеменним так би мовити “ніжинцем” у Франції можна вважати Г. Орлика. Народжений в 1702 р. у Батурині, син відомого гетьмана П. Орлика, він у 7-річному віці став вигнанцем з Батьківщини. Наприкінці 1720-х рр. оселився у Франції, де був прийнятий на королівську службу, виявивши блискучі військові та дипломатичні здібності, ставши близькою людиною в оточенні короля Людовика XV й отримавши титул графа та чин генерал-лейтенанта. Мав дружні стосунки з Вольтером, якому надавав інформацію про Україну.

Основні прагнення Г. Орлика були зосереджені на те, щоб здобути підтримку Францією ідеї відродження самостійної козацької держави. Король Людовик XV був зацікавлений в українських справах. Це пояснювалося з одного боку намаганням Франції домінувати на європейській арені, а також – з іншого – родинними зв’язками французького монарха. Той був одружений з польською принцесою Марією Лещинською.

Г. Орлик все життя намагався спопуляризувати серед французів ідею козацької України, яка має право на відновлення своєї самостійності. Це було можливо лише в разі створення великої європейської коаліції проти Росії. Неодноразово він бував при дворах різних сусідніх з Україною правителів – польського короля, турецького султана, кримського хана. Побував гетьманич таємно й на українських землях підконтрольних російському уряду. Орлик навіть виношував ідею перенесення Запорозької Січі на Рейн. Працював він і над твором з історії України, який так і лишився незавершеним (“Notes sur l’Ukraine et les Cosaques qui sont peu connus en Europe” – “Замітки про Україну та козаків, яких мало знають в Європі”). До останніх днів свого життя

Г. Орлик намагався допомогти своєму народу, нехай і живучи у далекій Франції [17, с. 123-272; 23].

До когорти "ніжинців" можна умовно зарахувати й гетьманську родину Розумовських. Останній гетьман України К. Розумовський, що повернув столицю до Батурина, зруйнованого за наказом Петра I в 1708 р., вперше відвідав Францію ще в 1743 – 1745 рр. За наказом свого старшого брата, фаворита, а згодом морганатичного чоловіка імператриці Єлизавети Петрівни, Кирило мав вивчати європейські науки, мови, манери. Є свідчення, що Розумовський навчався в університеті Страсбурга. Непрямим підтвердженням цього є те, що через двадцять років він відправив саме до цього закладу своїх дітей. К. Розумовський перебував у Європі під іменем дворянина Івана Івановича Обидовського (цікаво, що так звали племінника Мазепи, чи не шукав російський уряд зв'язків з мазепинцями у Франції, зокрема, з тим самим Г. Орликом?). Прізвище було змінено, оскільки за кордоном були відомі обставини возвеличення Розумовських. Тому Кирило їхав під іншим іменем, щоб не зашкодити інтересам імперії [4, с. 27, 57].

Особливо цікавою є доля Андрія Кириловича, третього з шести синів гетьмана. Він народився у Глухові 22 жовтня 1752 р. Хрещеними батьками хлопчика стали Олексій Григорович Розумовський та Наталія Дем'янівна Розумовська. У грудні 1764 р. Андрій разом з братами та батьком вирушив до Страсбурга, де його учителем був відомий у Європі професор Шенфлін. Гетьманич досконало оволодів європейськими мовами, серед яких французька була тоді найуживанішою [5, с. 4-5]. В 1769 р. 17-річний Андрій повернувся до Росії й шість років служив на флоті, відзначившись під час російсько-турецької війни у Чесменській битві в Егейському морі (1770). З 1779 р. був на дипломатичній роботі, очолюючи посольські місії в Неаполітанському королівстві, Данії, Швеції та Австрії. За його безпосередньої участі були здійснені розподіли Речі Посполитої та створені військові коаліції проти революційної Франції. З 1801 і до смерті в 1836 р. А. Розумовський переважно проживав у Відні, виконуючи різні дипломатичні місії. Будучи переконаним ворогом революційних ідей і Наполеона, залишаючись відданим захисником монархізму та легітимізму, А. Розумовський був відправлений у відставку Олександром I після Тільзійського миру (1807), але залишився жити у Відні, де мав славу щедрого мецената й демонстрував свої музичні здібності. Він мав дружні взаємини з Бетховеном, який присвятив йому кілька

симфоній, Моцартом і Гайдном. В умовах нової війни з Наполеоном, цар повернув Розумовського на дипломатичну службу. На початку 1814 р. той представляв російську сторону на мирних переговорах з французами в Шатільйоні. Його жорстка та безкомпромісна позиція, спрямована на обмеження сили Франції, не була прийнята Наполеоном, і переговори були припинені [6, с. 461]. Проте вже в березні 1814 р. російська армія вступила до Парижа. Незабаром туди прибув і сам Олександр I разом з Розумовським.

Здивовані парижани з подивом бачили на своїх тісних вуличках роз'їзди донського козацтва. Про свої дитячі враження від цього небаченого видовища пізніше згадували відомі французькі історики, що цікавилися минулим України, 15-річний Ж. Мішле та 11-річний П. Меріме, які мешкали тоді в Парижі. Все життя корифей французької історіографії Мішле буде дивитися на Росію з пересторогою та тривогою [24], а ось письменника та історика Меріме козаки наштвхнуть на низку історичних досліджень про їхнє минуле [1, с. 116].

Розумовський відігравав неабияку роль у роботі Віденського конгресу та заключенні остаточного миру з Францією у 1815 р. Саме в Парижі Розумовський особисто познайомився з великим князем Миколою Павловичем, майбутнім імператором. За дипломатичний талант і вміння організувати вигідні для Росії переговори, вдячний цар надав Розумовському титул світлішого князя [6, с. 575]. Після завершення наполеонівських війн Розумовський жив у Відні, час від часу виїжджаючи до Італії чи Франції. Звикнувши жити на широку ногу, він в останні роки вліз у борги й жив у скруті. За кілька років до смерті під впливом своєї дружини графині Тюргейм Розумовський прийняв католицтво. Віденці зберігають пам'ять про щедрого й обдарованого князя-мецената. Одна з вулиць австрійської столиці носить його ім'я, а в музеї Бетховена висить його портрет [7, с. 662].

Серед інших відомих земляків, що навчалися й проживали у Франції, можна згадати талановитого художника-портретиста А. Лосенка (1737 – 1773). Народившись у Глухові, він в 7-річному віці був вивезений до Петербурга, де навчався живопису в Академії мистецтв. В 1760 – 1765 рр. Лосенко вдосконалював свої малярські здібності в Парижі, згодом у Римі. Повернувшись до Петербурга в 1769 р., Лосенко став професором, академіком, а з 1772 р. і директором Академії мистецтв. Проте рання смерть перервала його творчий злет.

Безпосередньо ніжинцем за народженням є Ю. Лісянський (1773 – 1837), відомий мореплавець, що першим у вітчизняній історії здій-

снів навколосвітню подорож разом з І. Крузенштерном. Народившись у родині ніжинського протоєрея, хлопчик мав мрію стати моряком. Поступивши до Морського кадетського корпусу, він познайомився з Крузенштерном, з яким згодом здійснять свій науковий подвиг. Вже в 15-річному віці гардемарин Лисянський брав участь у морських битвах зі шведами. Після завершення російсько-шведської війни був відправлений в числі кращих морських офіцерів на навчання в Англію, найбільшу морську державу світу, де провів чотири роки, досконало вивчивши англійську мову. Брав участь у морських битвах з французами, особливо відзначившись при взятті у полон французького фрегата "Елізабет". У складі англійських ескадр побував у США, був знайомий з Дж. Вашингтоном, багато плавав у водах Атлантики та Індійського океану.

Як досвідченому мореплавцю, Лисянському було доручено місію навколосвітньої подорожі. 26 липня 1803 р. шлюпи "Нева" та "Надежда" вийшли з Кронштадта. Командував "Невою" Лисянський. У густому тумані він незабаром загубив свого компаньйона Крузенштерна, тож майже вся подорож, яка тривала майже три роки, була здійснена ним самостійно. 22 липня 1806 р. "Нева" повернулася до Кронштадту, випередивши "Надежду". Таким чином, Лисянський і його екіпаж стали першими вітчизняним навколосвітніми мандрівниками.

Інший уродженець Ніжина діяв безпосередньо на території континентальної Франції, хоча і його діяльність була пов'язана з воєнними діями. П. Вітгенштейн (1769 – 1843) народився в Ніжині (за іншими даними у Переяславі) в родині німецького офіцера, що прибув на царську службу. Рано почавши військову кар'єру, він у 30-річному віці вже став генералом. Особливо відзначився військовий талант Вітгенштейна під час війни з Наполеоном у 1812 р. Після смерті Кутузова в 1813 р. Петро Християнович деякий час за наказом Олександра I був головнокомандуючим російськими та пруськими арміями. 16-19 жовтня 1813 р. він командував однією з армій у "битві народів" під Лейпцігом, де наполеонівська армія зазнала тяжкої поразки. Після цієї перемоги антифранцузька коаліція перенесла бойові дії безпосередньо на територію Франції. 27 лютого 1814 р. експедиційний корпус Вітгенштейна за підтримки баварців і австрійців взяв участь у битві поблизу містечка Бар-сюр-Об у провінції Шампань. Найбільш запеклі бої відбувалися біля селища Аїльвіль. Коли атака російських егерів була відбита французьким генералом Монфором, Вітгенштейн особисто повів Псковський кірасирський полк у наступ і в ході битви

був поранений кулею в ногу навиліт. Проте французи були розбиті й відступили. Отримавши поранення, полководець змушений був відійти від військових дій на лікування.

За правління Миколи I Вітгенштейн отримав чин генерал-фельдмаршала й титул світлішого князя, що було тоді винятковим проявом монаршої прихильності. Страждаючи від старих ран і хвороб, полководець змушений був часто їздити на лікування. Під час однієї з таких подорожей, перебуваючи у Львові він помер на руках у дружини. Так закінчилося дивовижне життя воєначальника, що, будучи німцем, народився й помер на Україні, все життя віддано служив Росії, воюючи з поляками, турками та французами.

На щастя після завершення наполеонівських війн вітчизняна історія протягом століття не має великих військових конфліктів з Францією, за винятком Кримської війни 1853 – 1856 рр., основні бойові дії якої велися на території південної України. В XIX ст. зв'язки між Францією та Україною мали здебільшого мирний характер. До Франції часто приїжджали діячі української й зарубіжної науки та культури, які бували чи жили в Ніжині.

Восени 1836 – взимку 1837 рр. у французькій столиці побував М. Гоголь, життя якого було тісно пов'язане з Ніжином [19, с. 242]. Візит молодого Гоголя до Парижа був спричинений проблемами із здоров'ям. Письменник лікувався у місцевих лікарів, спілкувався з тутешнім літературним бомондом, вдосконалював своє знання французької, яку вивчав ще в Ніжинській гімназії.

В різний час Францію відвідували такі діячі української культури й науки як М. Костомаров, П. Куліш, Марко Вовчок, М. Грушевський. Всі ці люди добре знали Ніжин.

Не досить відомим є факт, що більше трьох років свого дитинства у Ніжині провела відома російська поетеса З. Гіппіус (1869 – 1945). В цьому місті працював чиновником її батько. Після революції вона, не сприйнявши владу більшовиків, разом з чоловіком – відомим письменником, публіцистом, філософом Д. Мережковським – виїхала за кордон. Останні роки життя подружжя провело в Парижі, де вони й були поховані у спільній могилі на цвинтарі Сен-Женев'ев де Буа.

Особливою увагою слід відмітити видатного українського антрополога, етнографа, археолога та громадського діяча Ф. Вовка (1847 – 1918). Він народився та виріс в Україні (на Полтавщині) й усе життя присвятив служінню Батьківщині, хоча й мав від народження російське прізвище Волков, яке згодом сам українізував. Давній друг

М. Драгоманова та В. Антоновича, Вовк став одним з перший українських емігрантів, проживши більше двох десятиріч у Парижі, де навчався, а потім викладав у місцевій Школі антропології та інших закладах, був членом Історичного та Антропологічного товариств у Парижі. З Ніжином його пов’язували дитячі спогади про роки навчання у місцевій гімназії.

Іншим відомим “ніжинцем” у Франції можна вважати історика, літературознавця й публіциста, активного діяча УНР Ф. Савченка (1892 – після 1936). Як і Ф. Вовк, він був вихідцем з Полтавщини. В Ніжині він здобував вищу освіту в Історико-філологічному інституті князя Безбородька, а з 1914 р. продовжував студії в Парижі. З початком Української революції Савченко взяв активну участь у державотворчих процесах. В 1918 р. він був одним з організаторів українсько-французького товариства “Cercle d’etudes franco-ukrainiennes” (“Франко-українське дослідницьке коло”) і був редактором видаваного цим товариством тижневика “La France et l’Ukraine”. В 1919 р. Савченко входив до делегації УНР у Парижі. Проте серце тужило за Батьківщиною. Переживаючи за долю України, вигнанець зближився з Грушевським, який також тяжко переживав розлуку з Батьківщиною та закордонною групою УПСР. Після того, як в 1924 р. Грушевський повернувся до Києва й включився в активну наукову роботу, Савченко попросив допомоги у “батька української історії” в сприянні його поверненню до України. В 1925 р. Федір Якович отримав дозвіл від радянської влади й зміг повернутися додому. У Києві він увійшов до історичної секції ВУАН, став керівником Комісії Заходознавства й Американознавства й Комісії Західної України, активно друкувався в журналах “Україна” та “За сто літ”, редагованих Грушевським. Проте співпраця з ним, український патріотизм і участь у будівництві незалежної України дорого обійшлися науковцю. В 1931 р. він був заарештований і незабаром засуджений до 5 років позбавлення волі. Перебуваючи в ув’язненні він до останнього намагався не полишати наукової діяльності. Проте після 1936 р. його доля невідома. Ймовірно, як і сотні інших репресованих українських інтелігентів, Савченко став жертвою кривавих сталінських катів і загинув.

Корінним ніжинцем був український революціонер, соціал-демократ О. Лола (псевдонім Степанюк) (1884 – 1919). Будучи одним з організаторів РУП, він після революції 1905 р. зближився з більшовиками. Через переслідування царату Лола був змушений емігрувати. Виїхавши до Франції, він став активним діячем Паризької секції

закордонних організацій РСДРП. Лола-Степанюк активно захищав права українців на свою мову та культуру, друкувався у “Правді” та іншій більшовицькій пресі. Відомо, що відбувалося постійне листування між ним і Леніним. Від українського революціонера “вождь світового пролетаріату” отримував цінну інформацію про поширення революційного руху в Україні, ставлення українців до більшовиків. Отримані свідчення дозволили Леніну краще продумати політику своєї партії в Україні. В 1919 р. Лола загинув у Києві [11, с. 134].

Після революції 1917 р. та громадянської війни з України за кордон линув великий потік емігрантів. Цих вигнанців прийнято вважати другою хвилею української еміграції, на протигагу першій хвилі кінця XIX – початку XX ст. Багато хто з цих людей осів у Франції, декому пощастило досить добре облаштуватися тут. Майбутній прем'єр-міністр цієї країни у 1992 – 1993 рр. при президенті Ф. Міттерані, активний учасник Руху Опору П. Береговуа, або П. Береговий (1925 – 1993), народився в родині саме таких емігрантів з України. У Франції знайшли притулок такі українські політичні діячі як С. Петлюра, Н. Махно, В. Винниченко та ін.

Не обійшлося серед цих біженців і без ніжинців. Серед пореволюційних вигнанців можна особливо виділити О. Твердовського (1891 – 1930), активного учасника Української революції, героя Крут. О. Твердовський, справжнє прізвище Твердун, народився в Ніжині, тут навчався у місцевій гімназії, звідси відправився на fronti Першої світової війни, де отримав кілька поранень. В 1917 р. включився в революційну діяльність. Взяв участь в організації захисту щойно-створеної України від більшовицької навали. Місце майбутньої битви за Україну в Крутах знаходилося зовсім поряд з його малою батьківщиною – Ніжином. У запеклому бойовищі йому пощастило вижити. Після поразки національно-визвольних змагань він емігрував. За кордоном вступив до ОУН, був одним з керівників відділення організації в Люксембурзі. Тяжко працюючи на індустріальних підприємствах східної Франції та Люксембурга, Твердовський зароблені кошти витрачав на українську справу, мріючи про час, коли його Україна стане вільною державою. 16 квітня 1930 р. він помер і був похований у Люксембурзі.

Серед політичних емігрантів особливою яскравістю виділяється подружжя Д. та Н. Дорошенків, дуже тісно пов'язане з Ніжином. Д. Дорошенко (1882 – 1951) відомий український історик, активний діяч Центральної Ради (зокрема в 1917 – 1918 рр. губернський ко-

місар на Чернігівщині) та міністр закордонних справ в уряді Павла Скоропадського, завжди підкреслював, що походить з давнього козацько-старшинського роду на Глухівщині. З 1919 р. Дорошенки на еміграції. В 1921 – 1951 рр. Дорошенко був професором кафедри історії Українського Вільного Університету у Відні, Празі і Мюнхені. Він став першим президентом Української Вільної Академії Наук, утвореної в 1945 р. В тіні свого чоловіка менш відомою залишається Н. Дорошенко (у дівочтві Васильченко). Вона народилася 1 вересня 1888 р. в Ніжині. У 18-річному віці вийшла за Дорошенка. Відзначалася палкою любов'ю до України. Маючи неабиякий театральний талант, прославилась як українська драматична актриса. Багато зробила для розвитку українського театру. Була активним членом катеринославської "Просвіти". Залишивши в 1919 р. Батьківщину, Наталія Михайлівна завжди сумувала за рідним краєм: "Всі ми тяжко сумуємо і хочемо скоріше вернутись на Україну. Я ж ніколи зроду не звикну до чужини, тільки й марю про Київ". За кордоном, живучи в Австрії, Німеччині, Чехословаччині, час від часу подружжя Дорошенків проводило відпочинок у Франції, налагоджували співпрацю між українцями в різних країнах Західної Європи. Наталія Михайлівна надовго пережила чоловіка й померла в 1970-му (за іншими даними в 1980-му) р. [14; 15].

Певним чином з Францією було пов'язане життя мистецтвознавця, археолога, етнографа В. Щербаківського (1876 – 1957), який свого часу навчався в Ніжинській гімназії. Після революції він опинився в еміграції. В 1922 – 1945 рр. працював професором Українського Вільного Університету в Празі, а в 1945 – 1951 рр., з перенесенням цього закладу до Мюнхена став його ректором. Був членом багатьох міжнародних наукових товариств, зокрема й Міжнародного Антропологічного Інституту у Франції. Помер і похований в Лондоні.

Не можна оминати увагою тих ніжинців, яких традиційно вважають росіянами. В першу чергу мова йде про О. Хохлову. Вона народилася в Ніжині 17 червня 1891 р. у родині полковника російської армії. Ще маленькою дівчинкою Ольга захопилася балетом. Незабаром вродлива тендітна дівчина стала танцівницею "Російського балета" С. Дягілева, що мав величезний успіх серед французької публіки. 18 травня 1917 р. вона танцювала на прем'єрі балету "Парад" в паризькому театрі Шатле. Серед авторів цієї вистави були С. Дягілев, Е. Саті та Ж. Кокто. За костюми та декорації відповідав не менш зірковий чоловік – П. Пікасо. Іспанський митець одразу закохався у чарівну

жінку й попросив її руки. Та відповіла йому взаємністю. 12 липня 1918 р. Ольга та Пабло зареєстрували шлюб в мерії 7-го паризького округу. Звідти вони вирушили до російського православного собору Олександра Невського на вулиці Дарю, де відбулося вінчання. Молодята почали спільне життя в будинку на вулиці Бьоті, а згодом переїхали в центр столиці на вулицю Ля Бовсі. Будинок Пікасо став осередком культурної еліти Парижа, а Ольга та Пабло – в центрі уваги громадськості. В 1921 р. у них народився син Пауло (Поль). Проте незабаром стосунки подружжя почали псуватися. Запальний іспанець мав бурхливі романи на стороні. Подружні зради виводили Ольгу з себе. В 1935 р. між ними стався остаточний розрив. Забравши сина, мадам Пікасо виїхала на південь Франції, де й проживала до смерті. Незважаючи на це, юридичний шлюб між подружжям тривав до кінця її життя. Вона померла 11 лютого 1955 р. в Каннах від раку. Портрети Ольги пензля Пікасо на світових аукціонах нині оцінюються в мільйони доларів.

Цікавою є доля ще одного ніжинця – М. Скобліна (1894 – 1937 чи 1938). Дворянин за походженням, він після закінчення Чугуївського військового училища одразу потрапив на фронт Першої світової. Протягом чотирьох років війни пройшов шлях від прапорщика до штабс-капітана, за особистий героїзм і мужність у боях з австрійцями був нагороджений орденом святого Георгія 4-го ступеня. З 1917 р. активний учасник Білого руху – полковник Добровольчої армії генерала Л. Корнілова, отримав чин генерал-майор від барона П. Врангеля. З 1920 р. на еміграції. Опинився у Парижі, де був близьким до генерала О. Кутепова, призначеного великим князем Миколою Миколайовичем керівником Російського загальновійськового союзу (РЗВС). Вважається, що з 1930 р. співпрацював з ДПУ-НКВС, передавав фальшиву інформацію німецькому абверу й був причетний до викрадення радянськими агентами керівників РЗВС у Парижі генералів Кутепова (1930) та Є. Міллера (1937). Після здійснення останньої акції, уникаючи розправи, Скоблін втік до Іспанії, де й загинув в 1937 чи 1938 р., ймовірно від рук агентів НКВС.

Ще одним відомим ніжинцем у Франції був Ф. Спаський (1897 – 1979). Випускник Ніжинського історико-філологічного інституту імені князя Безбородька, він після революції емігрував до Франції. Закінчив богословський інститут у Парижі в 1928 р. й згодом викладав у ньому сектознавство, латинську та грецьку мови, літургіку та Святе Письмо, працював бібліотекарем, секретарем і скарбником

цього закладу, крім того служив псаломщиком Свято-Введенської православної церкви в Парижі й керував чоловічим церковним хором. Похований на російському цвинтарі Сен-Женев’єв де Буа.

Друга світова війна не лише стала найбільшою трагедією в історії людства, але й призвела до колосальних міграційних процесів. Безумовно, Україна опинилася в епіцентрі цих політичних катаклізмів. Важко сказати напевно, чи опинялися уродженці Ніжинщини на території Франції в період Великої війни. Проте таке припущення видається цілком обґрунтованим, зважаючи на наявність у цій країні німецьких концентраційних таборів для військовополонених і підприємств, на яких використовувалася праця підневільних рабів з України.

З 1944 р. з України на захід линула так звана третя хвиля української еміграції. Це були люди, що нехотіли знову опинятися під ярмом нелюдської сталінської тиранії. Через Польщу, Чехословаччину та Австрію вони потрапляли до Німеччини, а згодом виїжджали за океан, переважно до США, Канади чи Австралії. Частина переселенців тимчасово чи постійно осідала у Франції.

Після війни група емігрантів-інтелектуалів з України заснувала у паризькому передмісті Сарселі осередок НТШ у Франції. Серед цих ентузіастів були В. Кубійович, З. Кузеля та ін. До кола цих діячів можна зарахувати й відомого літературознавця, письменника, перекладача І. Кошелівця (1907 – 1999). Його справжнє ім’я І. Ярешко. Він народився у селі Кошелівка на Ніжинщині. Саме назва рідного села й дала йому псевдонім. В 1930 р. він закінчив Ніжинський ІНО. Однак науковій і літературній кар’єрі завадив вир сталінських репресій, що знищив найкращий цвіт української інтелігенції. Кошелівцю пощастило вижити. Опинившись в 1941 р. під німецькою окупацією, він вирішив більше не потрапляти під деспотію Сталіна. Разом з іншими втікачами Кошелівець вирушив на Захід. В 1950 р. він брав активну участь у заснуванні осередку НТШ в Сарселі й підтримував його діяльність протягом всього життя. Маючи житло у Мюнхені, він постійно навідувався до Сарселя, Парижа та інших міст Франції, зустрічаючись з колегами [9, с. 11; 2, с. 474].

Кілька років у повоєнному Парижі прожив і відомий український письменник з діаспори, діяч національного руху Л. Полтава (1921 – 1990). Справжнє ім’я цієї людини Л. Пархомович. Доля остарбайтера перетворила його на емігранта. З Ніжином його пов’язували роки навчання в Ніжинському інституті (1938 – 1940). Залишивши Париж,

він згодом у Мадриді очолив український відділ Іспанського радіо, потім працював на радіо “Свобода” у Мюнхені, а в 1958 р. переїхав до США, де працював в українській редакції радіо “Голос Америки”, редагував щоденник “Свобода”.

Не в якості емігранта в Парижі опинився ще один відомий “ніжинець” – відомий історик М. Петровський (1894 – 1951). В 1915 – 1919 рр. він навчався на історичному відділенні Історико-філологічного інституту імені князя Безбородька, а згодом викладав у цьому інституті історичні дисципліни. Підтримував тісні контакти з Грушевським. В 1933 р. Петровський був звинувачений у націоналізмі і зазнав політичних гонінь, був звільнений з Ніжинського ІНО. З 1937 р. працював в Інституті історії України АН УРСР. В 1942 – 1947 рр. директор цього інституту. Входив до складу делегацій УРСР на асамблеях ООН у Сан-Франціско (1945), та Лондоні (1946). В 1946 – 1947 рр. він брав участь у роботі Паризької мирної конференції, яка поставила крапку на Другій світовій війні. Однак наприкінці 1940-х рр. Петровський знову зазнав нищівної критики, був звинувачений у націоналізмі та ідеологічних перекрученнях і покінчив життя самогубством.

Не припиняються культурні контакти між Ніжином і Францією й у незалежній Україні, не рахуючи вже тих ніжинців, що здійснювали до цієї країни ділові чи туристичні візити, адже після підняття “залізної завіси” західний світ став більш доступним для українців. Велику роль у поширенні української музичної культури в світі відіграє Молодіжний хор “Світич”, який діє в Ніжинському державному університеті імені М. Гоголя з 1993 р. За час свого існування хор удостоївся багатьох престижних міжнародних нагород. Колектив став володарем Золотої медалі Першої всесвітньої хорової Олімпіади “Лінц-2000”, переможцем Національного хорового конкурсу імені М. Леонтовича, його члени стали лауреатами міжнародних конкурсів і фестивалів у Білорусі, Італії, Німеччині, Польщі, Угорщині, Туреччині, Сербії. Художні керівники та диригенти хору, багаторазові лауреати числених міжнародних конкурсів, заслужені діячі мистецтва України – Л. Шумська та Л. Костенко, концертмейстер – Г. Брюзгіна. У травні 2009 р. творчий колектив “Світича” взяв участь у XV Міжнародному хоровому фестивалі “Nansy: Voix du monde” (“Нансі: голоси світу”). Французи люб’язно прийняли ніжинців. Ще з більшим захопленням вони насолоджувалися співом колективу “Світича”, який виконував класичні та народні твори (“Цвіт папороті”, “Щедрик”, “Порізала пальчик”, “Засвічу свічу”, “Ave, Maria”, “Лев спить уночі”)

у соборі святого Станіслава. Українська пісня полонила французькі серця своєю чуйністю, мелодійністю, красою. Не розуміючи українських слів, французи тим не менш були зачаровані чудовим співом і навіть намагалися підспівувати. Коли заспівала солістка А. Хоменко, від її заворожуючого, зворушливого співу у багатьох слухачів на очах забриніли сльози. Великий успіх мала також молода солістка, лауреат Всеукраїнських та Міжнародних фестивалів Я. Могильна. Президент фестивалю М. Тіріон про виступ ніжинців відгукнувся так: “Ми горді приймати у себе хор “Світич”. Для нас важливо відкрити іншу країну, інших людей. Нам дуже приємно, що Україна бере участь у фестивалі і, як кажуть в Україні, “Многая літа!””. Завдяки “Світичу”, який французи сердечно прийняли та полюбили, голос України був почутий у Франції. Оргкомітет фестивалю визнав “Світич” кращим хором фестивалю – тому він був удостоєний честі завершати великий заключний концерт. Також ніжинський колектив отримав “Почесний диплом” та спеціальний приз – символ фестивалю “Nansy: Voix du monde”, який, до речі, у цьому році відмітив тридцяті річницю існування. Відома французька газета “L’Est Républicain” з захватом тоді писала, що коли виступав “Світич”, потужні й чарівні голоси його хористів змушували публіку тремтіти від захоплення й хвилювання. Стаття мала підзаголовок “Фантастичні українці” [22].

Безумовно, діяльність українців у Франції має багатовікове минуле. Серед осіб з різних регіонів України, що зробили свій внесок в духовну, політичну чи військову історію Франції, представники Ніжинщини посідають важливе місце. Поза всяким сумнівом, зважаючи на глобалізацію світу та інтеграцію України до європейського співтовариства, контакти між цим регіоном і цією західною державою будуть всіляко розвиватися та розширюватися.

Джерела та література:

1. Боплан Гійом Левассер де. Опис України / Гійом Левассер де Боплан. Українські козаки та їхні останні гетьмани; Богдан Хмельницький / П. Меріме / [Пер. з фр., приміт. та передм. Я.І. Кравця]. – Львів : Каменяр, 1990. – 301 с.
2. Бурім Д. В. Наукова та видавнича діяльність Наукового товариства імені Шевченка в Європі / Д.В. Бурім, О.О. Кучерук, О.О. Маврін. – К. : Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2007. – 528 с.
3. Вагіна О. М. Освітня діяльність української еміграції в країнах Євро-

пи (1918 – 1939). : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. / О.М. Вагіна. – Запоріжжя, 1999. – 230 арк.

4. Васильчиков А. А. Семейство Разумовских / А.А. Васильчиков. – СПб. : Типография М.М. Стасюлевича, 1880. – Т.1. – 560 с.

5. Васильчиков А. А. Семейство Разумовских / А.А. Васильчиков. – СПб. : Типография М.М. Стасюлевича, 1882. – Т.3. – Ч.1. – 602 с.

6. Васильчиков А. А. Семейство Разумовских / А.А. Васильчиков. – СПб. : Типография М.М. Стасюлевича, 1887. – Т.4. – Ч.2. – 603 с.

7. Довідник з історії України / [За заг. ред. І. Підкови та Р. Шуста]. – К. : Генеза, 2001. – 1136 с.

8. Дробот І. І. Державно-соборницька ідея в практиці українських суспільно-політичних сил в еміграції та на західноукраїнських землях (1920 – 1930-ті рр.) : дис. ... док. іст. наук: 07.00.01. Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова / І.І. Дробот. – К., 2002. – 473 арк.

9. Жуковський А. Нарис історії Наукового товариства ім. Шевченка в Європі / Аркадій Жуковський. – Львів, Париж : Видавництво НТШ, 2000. – 138 с.

10. Іваненко О. А. Культурні взаємини Франції та України наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Київський національний університет імені Тараса Шевченка / О.А. Іваненко. – К., 2004. – 198 арк.

11. Калібаба Д. Відомі діячі культури, науки, політики Чернігівщини / Д. Калібаба. – Чернігів : [б.в.], 1998. – 256 с.

12. Кураєв О. О. Культурні зв'язки України і Франції у другій половині XIX – на початку XX ст. : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.03. Академія наук України. Інститут історії України / О.О. Кураєв. – К., 1992. – 162 арк.

13. Лучицкий И. В. Русские рабы и рабство в Руссильоне в XIV и XV вв. / И.В. Лучицкий // Университетские известия. – К., 1886. – № 11. – Ч. 2.: Критика библиография. – С. 191–219.

14. Наталя Дорошенко: в житті і на сцені // Свобода. – 2007. – 2 лютого.

15. Остання справа Дмитра Дорошенка: До 125-річчя з дня народження видатного історика // Свобода. – 2007. – 3 серпня.

16. Павленко С. О. Міф про Мазепу / С.О. Павленко. – Чернігів : Деснянська правда, 1998. – 246 с.

17. Різниченко Василь. Пилип Орлик – гетьман України / Борщак Ілько. Великий мазепинець Григор Орлик. Історичні оповіді. – К. : Український письменник, 1996. – 304 с.

18. Січинський В. Чужинці про Україну: Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть / В. Січинський. – К.: Довіра, 1992. – 256 с.

19. Труайя Анри. Николай Гоголь / Анри Труайя. – М. : Издательство Эксмо, 2004. – 640 с.

20. Череватюк В. Б. Громадська, культурно-освітня та наукова діяльність

українських емігрантів у Франції в 20–30-ті рр. ХХ ст. : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства імені Михайла Грушевського / В.Б. Череватюк. – К., 1996. – 197 арк.

21. Уткин А. И. Информационная деятельность политических, общественных и религиозных объединений украинской диаспоры в странах Запада (1945 – 1991) : дис. ... док. ист. наук: 07.00.01. Киевский государственный университет имени Т.Г. Шевченко / А.И. Уткин. – К., 1993. – 405 л.

22. Fantastiques Ukrainiens. L'Est Républicain. Lundi. 25 mai 2009.

23. Dmytrychyn Iryna. Gregoire Orlyk. Un cosaque ukrainien au service de Louis XV. P.: Présence Ukrainienne. L'Harmattan. – 370 p.

24. Viallaneix Paul. La Voie royale: essai sur l'idée du peuple dans l'œuvre de Michelet. P.: Delagrave, 1959 – 541 p. nouv. éd. Paris, Flammarion, 1971.